

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2019. gada 23.maijā Nr.1-8/9

Ministru kabinetam
e-pasts: vk@mk.gov.lv

Zināšanai: **Latvijas Republikas Saeimai**
e-pasts: saeima@saeima.lv

Par Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumu Nr.1605 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību" 2.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam, 91.panta otrajam teikumam un 109. pantam

1. Saskaņā ar Tiesībsarga likuma 12. panta 10. punktā noteikto tiesībsargs ilgstošā laika posmā ir veicis izpēti par nabadzības riskam visvairāk pakļauto iedzīvotāju situāciju Latvijā, rūpīgi analizējot un sekojot līdzi valdību apņēmībām mazināt sociālo nevienlīdzību, un solījumiem pilnveidot un uzlabot sociālā atbalsta sistēmas. Īpašu vērību tiesībsargs pievērsis mazāk aizsargāto iedzīvotāju grupām: bērniem, cilvēkiem ar invaliditāti, gados vecākiem cilvēkiem, nepilnām ģimenēm. Par nepieciešamību steidzami un nekavējoties pārskatīt esošās sociālā atbalsta sistēmas tiesībsargs ir informējis valdību un likumdevēju vairākkārtīgi:

- 2011.gada 4.novembra vēstulē Nr.1-8/19 valdībai un Nr. 1-8/20 parlamentam;
- 2012.gada 30.novembra vēstulē Nr.1-5/298 valdībai un parlamentam;
- 2016.gada 17.oktobra vēstulē Nr.1-5/188 valdībai un parlamentam;
- 2018.gada 15.augusta vēstulē Nr.1-5/96 valdībai;
- 2018.gada 17.oktobra vēstulē Nr.1-5/123 valdībai;
- 2018.gada 17.oktobra vēstulē Nr.1-5/124 parlamentam;
- 2019.gada 25.janvāra vēstulē Nr.1-5/12 valdībai.

Tomēr, neskatoties uz regulāriem aicinājumiem pilnveidot esošo situāciju, būtiski uzlabojumi pēdējo piecu gadu laikā nav panākti. Joprojām nabadzības riskam un sociālajai atstumtībai ir pakļauts ievērojams skaits Latvijas iedzīvotāju. 2017. gadā nabadzības riskam bija

pakļauti 23,3 procenti jeb 446 tūkstoši iedzīvotāju¹. Šo iedzīvotāju ekvivalentie rīcībā esošie ienākumi bija zem 367 euro mēnesī.²

Ņemot vērā minētā sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra ievērojamo atšķirību no minētā Latvijas oficiālajā statistikā rēķinātā nabadzības riska sliekšņa un valdības kūtumu šīs atšķirības mazināšanā vairāku gadu garumā, ir pamats vērtēt minēto tiesību normu atbilstību Latvijas Republikas Satversmei (turpmāk tekstā – Satversme) ar mērķi pārliecināt Ministru kabinetu par nepieciešamību nekavējoties risināt sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā palielināšanas jautājumu.

2. Viens no būtiskiem lielumiem, kas ietekmē sociāli visneaizsargātāko Latvijas iedzīvotāju ikdienu, ir valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts.

Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra noteikšanu likumdevējs ir deleģējis Ministru kabinetam³.

Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumu Nr. 1605 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību" (turpmāk arī – Noteikumi Nr.1605)⁴ 2.punkts noteic:

“Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir:

2.1. Valsts sociālo pabalstu likuma 13.panta pirmajā daļā minētajām personām, izņemot invalīdus kopš bērnības, – 64,03 euro mēnesī;

2.2. invalīdiem kopš bērnības – 106,72 euro mēnesī.”

Savukārt Noteikumu Nr.1605 2.¹ punkts paredz: *“Piešķirot valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu personām ar I invaliditātes grupu, šo noteikumu 2.punktā minētajam pabalsta apmēram piemēro koeficientu 1,3, bet, piešķirot minēto pabalstu personām ar II invaliditātes grupu, piemēro koeficientu 1,2.”*

No Noteikumu Nr.1605 2.¹ punkta izriet, ka personai ar invaliditāti, kurai nav nepieciešamais vismaz 3 gadu apdrošināšanas stāžs invaliditātes pensijas saņemšanai, un

- 1) ir piešķirta I invaliditātes grupa - valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts ir 83,24 euro (koeficients 1,3 piemērots 64,03 euro);
- 2) ir piešķirta II invaliditātes grupa - valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts ir 76,84 euro (koeficients 1,2 piemērots 64,03 euro);
- 3) ir piešķirta III invaliditātes grupa - valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir 64,03 euro.

Personām, kurām ir invaliditāte kopš bērnības, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir noteikts 106,72 euro (III invaliditātes grupa), un attiecīgi II invaliditātes grupai, piemērojot koeficientu 1,2, pabalsta apmērs ir 128,06 euro, savukārt I invaliditātes grupai ar koeficientu 1,3 pabalsta apmērs sasniedz 138,74 euro.

No minētā, pirmkārt, konstatējams, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalstam ir divi bāzes jeb minimālie apmēri:

- 1) pamata bāzes apmērs 64,03 euro;
- 2) bāzes apmērs personām ar invaliditāti kopš bērnības 106,72 euro.

¹ 2017.gadā iedzīvotāju skaits Latvijā bija 1 934 379 cilvēku, sk. <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaitis/meklet-tema/2402-iedzivotaju-skaita-izmainas-latvija-2017>.

² Centrālā statistikas pārvalde. Nabadzības risks un sociālā atstumtība Latvijā. 2018.gada EU-SILC apsekojuma rezultāti. 2019., 19-008/2-000. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nabadziba>

³ Valsts sociālo pabalstu likuma 15.panta pirmā daļa, <https://likumi.lv/ta/id/68483>

⁴ Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumi Nr. 1605 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību", <https://likumi.lv/ta/id/202850>

Otrkārt, no minētā var secināt, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra lielums atkarībā no sociālā statusa un tā objektīvi izrietošo vajadzību apmērā variē diapazonā no 64,03 līdz 138,74 euro.

3. Pirms sniegt attiecīgo tiesību normu vērtējumu visupirms noskaidrojams:
1) personu loks, uz kurām tās attiecas; 2) valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta būtība un mērķis;
3) kura konkrēti Noteikumi Nr.1605 norma ir vērtējama.

3.1. Saskaņā ar Valsts sociālo pabalstu likuma⁵ 13.panta pirmo daļu valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu piešķir personai, kurai nav tiesību saņemt valsts pensiju (izņemot apgādnieka zaudējuma pensiju invalīdam) vai apdrošināšanas atlīdzību sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību, ja persona:

1) nav nodarbināta (nav uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu "Par valsts sociālo apdrošināšanu") un ir sasniegusi vecumu, kāds saskaņā ar likumu "Par valsts pensijām" noteikts personai, lai tā iegūtu tiesības uz vecuma pensiju. Šīm personām valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu piešķir uz mūžu;

2) atzīta par invalīdu un pārsniegusi 18 gadu vecumu. Šīm personām valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu piešķir uz noteikto invaliditātes laiku;

3) nav sasniegusi pilngadību, ir zaudējusi vienu vai abus apgādniekus un nav stājusies laulībā. Šīm personām piešķir valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, kura minimālo apmēru katram bērnam un tā pārskatīšanas kārtību nosaka Ministru kabinets. Šajā gadījumā valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu piešķir līdz pilngadības sasniegšanai. Pabalsta izmaksu turpina, ja šajā punktā minētā persona pēc pilngadības sasniegšanas mācās vispārējās izglītības vai profesionālās izglītības iestādē un nav vecāka par 20 gadiem vai studē augstskolā dienas nodaļā (pilna laika klātienē) un nav vecāka par 24 gadiem.

Attiecībā uz minētajā likuma normā paredzētajām cilvēku grupām, jānorāda, ka Noteikumu Nr. 1065 2. un 2.¹ punkts neattiecas uz personām, kam pienākas valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts sakarā ar apgādnieka zaudējumu (Valsts sociālo pabalstu likuma 13. panta pirmās daļas 3.punkts), jo šīm personām valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru nosaka Ministru kabineta 2017. gada 21. marta noteikumi Nr. 156 "Noteikumi par apgādnieka zaudējuma pensijas, atlīdzības par apgādnieka zaudējumu un valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apgādnieka zaudējuma gadījumā minimālo apmēru un tā pārskatīšanas kārtību"⁶. Līdz ar to Noteikumu Nr.1065 2. un 2.¹ punkts attiecas uz:

- cilvēkiem pensijas vecumā, kuru apdrošināšanas stāžs mazāks, nekā nepieciešams, lai iegūtu tiesības uz vecuma pensijas saņemšanu⁷.

⁵ Sk. <https://likumi.lv/ta/id/68483>

⁶ Sk. <https://likumi.lv/ta/id/289586>

⁷ Likuma "Par vecuma pensijām" 11. panta pirmā daļa paredz, ka tiesības uz vecuma pensiju ir sievietēm un vīriešiem, kuri sasnieguši 65 gadu vecumu un kuru apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 20 gadiem. Savukārt minēta likuma pārejas noteikumu 8.² punkts nosaka, ka no 2014. gada 1.janvāra līdz 2024.gada 31.decembrim šā likuma 11.panta pirmajā daļā noteiktais vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamais apdrošināšanas stāžs ir 15 gadi.

- pilngadīgiem cilvēkiem ar invaliditāti, kuriem nav tiesību uz invaliditātes pensiju⁸ vai nav tiesību saņemt apdrošināšanas atlīdzību sakarā ar nelaiemes gadījumu darbā vai arodslimību⁹.

No minētā attiecīgi konstatējams, ka tiesības uz valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu ir daļai no mazāk aizsargātajām jeb nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļautajām iedzīvotāju grupām, t.i., iedzīvotāju grupām, kurām ir liegtas vai apgrūtinātas iespējas iegūt pietiekamus ienākumus, saņemt dažādus pakalpojumus un preces, kuras ir būtiski nepieciešamas pilnvērtīgai funkcionēšanai sabiedrībā.¹⁰

Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras (turpmāk arī - VSAA) statistikā pa gadiem valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju skaits atšķiras:

Valsts sociālā pabalsta veids	decembris
<i>Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts (2015)¹¹</i>	17 951
<i>Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts (2016)¹²</i>	18 228
<i>Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts (2017)¹³</i>	18 869
<i>Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts (2018)¹⁴</i>	19 415

3.2. Lai arī normatīvi valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta būtība un mērķis vienkopus nav definēts, tomēr, ievērojot jau veikto analīzi par personu loku, kurām pienākas sociālā nodrošinājuma pabalsts, kā arī Valsts sociālo pabalstu likuma 2. panta¹⁵, 3. panta pirmās daļas 7.punktu¹⁶ un 13.panta pirmās daļas regulējumu, var atzīt, ka sociālā nodrošinājuma pabalsts Noteikumu Nr.1605 2.un 2.¹ punkta izpratnē ir regulāri izmaksājama valsts sociālais pabalsts:

- cilvēkiem pensijas vecumā, un

⁸ Likuma "Par valsts pensijām" 14.panta pirmā daļa paredz, ka pirms šā likuma 11.pantā noteiktā vecuma sasniegšanas (65 gadi) tiesības uz invaliditātes pensiju saskaņā ar šo likumu ir apdrošinātajām personām ar apdrošināšanas stāžu, kas nav mazāks par trim gadiem, ja tās atzītas par invalīdiem, izņemot personas, kuru invaliditātes cēlonis ir nelaiemes gadījums darbā vai arodslimība vai kurām vecuma pensija (arī citas valsts vecuma pensija),(..), piešķirta pirms minētā vecuma sasniegšanas.

Minētā likuma 11.panta pirmā daļa nosaka, ka tiesības uz vecuma pensiju ir sievietēm un vīriešiem, kuri sasnieguši 65 gadu vecumu un kuru apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 20 gadiem. Savukārt šī likuma pārejas noteikumu 8.¹ punkts detalizē pensionēšanās vecuma pakāpeniskumu, proti, šā likuma 11.panta pirmajā daļā noteiktais vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamais vecums — no 62 līdz 65 gadiem — pieaug pakāpeniski, un no 2014.gada 1.janvāra tas ir 62 gadi un trīs mēneši, no 2015.gada 1.janvāra — 62 gadi un seši mēneši, no 2016.gada 1.janvāra — 62 gadi un deviņi mēneši, no 2017.gada 1.janvāra — 63 gadi, no 2018.gada 1.janvāra — 63 gadi un trīs mēneši, no 2019.gada 1.janvāra — 63 gadi un seši mēneši, no 2020.gada 1.janvāra — 63 gadi un deviņi mēneši, no 2021.gada 1.janvāra — 64 gadi, no 2022.gada 1.janvāra — 64 gadi un trīs mēneši, no 2023.gada 1.janvāra — 64 gadi un seši mēneši, no 2024.gada 1.janvāra — 64 gadi un deviņi mēneši, no 2025.gada 1.janvāra — 65 gadi.

⁹ No likuma "Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaiemes gadījumiem darbā vai arodslimībām" un Ministru kabineta 1999. gada 16. februāra noteikumiem Nr. 50 "Obligātās sociālās apdrošināšanas pret nelaiemes gadījumiem darbā un arodslimībām apdrošināšanas atlīdzības piešķiršanas un aprēķināšanas kārtība" (<https://likumi.lv/ta/id/21903>) izriet, ka galvenokārt runa ir par personām, kuru invaliditātes cēlonis ir arodslimība un kuras nav bijušas pienācīgi sociāli apdrošinātas šim riskam.

¹⁰ Par attiecīgajām cilvēku grupām sk. <http://www.lm.gov.lv/lv/nozares-politika/sociala-ieklausana/situacijas-raksturojums>

¹¹ [https://www.vsaa.gov.lv/budzets-un-statistika/statistika/?gid=3&tid\[\]=17&years=2015](https://www.vsaa.gov.lv/budzets-un-statistika/statistika/?gid=3&tid[]=17&years=2015)

¹² [https://www.vsaa.gov.lv/budzets-un-statistika/statistika/?gid=3&tid\[\]=17&years=2016](https://www.vsaa.gov.lv/budzets-un-statistika/statistika/?gid=3&tid[]=17&years=2016)

¹³ [https://www.vsaa.gov.lv/budzets-un-statistika/statistika/?gid=3&tid\[\]=17&years=2017](https://www.vsaa.gov.lv/budzets-un-statistika/statistika/?gid=3&tid[]=17&years=2017)

¹⁴ <https://www.vsaa.gov.lv/budzets-un-statistika/statistika/?gid=3&tid%5b%5d=17&years=2018>

¹⁵ Valsts sociālo pabalstu likuma 2. pants paredz, ka valsts sociālie pabalsti ir valsts atbalsts naudas izmaksas veidā, kuru saņem pie noteiktām iedzīvotāju grupām piederīgas personas situācijās, kad ir nepieciešami papildu izdevumi vai kad šīs personas nespēj gūt ienākumus.

¹⁶ Valsts sociālo pabalstu likuma 3. panta pirmās daļas 7.punkts paredz, ka sociālā nodrošinājuma pabalsts ir viens no regulāri izmaksājamiem valsts sociālajiem pabalstiem.

- pilngadīgiem cilvēkiem ar invaliditāti, kuri nekvalificējas sociālā atbalsta saņemšanai no sociālās apdrošināšanas sistēmas un kuri attiecīgā sociālā stāvokļa iespaidā nespēj patstāvīgi gūt ienākumus.

Raksturojot mērķi, jāņem vērā arī Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma tiesiskais regulējums par sociālo palīdzību, tā kā valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts ir viens no sociālās palīdzības veidiem, ko garantē valsts. Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 32.pantu sociālās palīdzības mērķis ir sniegt materiālu atbalstu trūcīgām, maznodrošinātām un krīzes situācijā nonākušām ģimenēm (personām), lai nodrošinātu to pamatvajadzības un veicinātu darbaspējīgo personu līdzdarbību savas situācijas uzlabošanā. Minēto mērķi attiecinot uz sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju loku, jāatzīst, ka sociāla nodrošinājuma pabalsts ir paredzēts, lai nodrošinātu attiecīgo personu pamatvajadzības, kas Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma izpratnē ir ēdiens, apģērbs, mājoklis, veselības aprūpe, obligātā izglītība¹⁷.

3.3. No Noteikumu Nr. 1605 2.¹ punkta izriet, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts personām ar I un II invaliditātes grupu tiek aprēķināts, piemērojot noteiktu koeficientu Noteikumu Nr. 1605 2. punktā noteiktajiem valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēriem, tādējādi vismaz formāli nodrošinot proporcionalitāti atbilstoši vajadzībām, kas var rasties personām ar I un II invaliditātes grupu un personām ar invaliditāti kopš bērnības. Nav šaubu, ka atsevišķs diskusijas vērts ir jautājums, vai Noteikumu Nr.1605 2.¹ punktā paredzētie koeficienti nodrošina pietiekamu proporcionalitāti, tomēr primāri analizējamais jautājums ir – vai Noteikumu Nr.1605 2.punktā noteiktie valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta minimālie apmēri ir pietiekami, jo no tiem primāri ir atkarīgs valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts personām ar I un II invaliditātes grupu. Līdz ar to turpmākās analīzes ietvaros tiek vērtēta tikai Noteikumu Nr.1605 2.punktā noteikto valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru atbilstība Satversmei.

4. Satversmes 109.pants noteic: “Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos.” Satversmes tiesa, skaidrojot Satversmes 109.pantā ietverto sociālā nodrošinājuma jēdzienu, ir norādījusi, ka ar to ir saprotami dažādi sociālās drošības pasākumi.¹⁸ Tas nozīmē, ka sociālā nodrošinājuma pabalsta tiesiskais regulējums ir vērtējams arī Satversmes 109.panta tvērumā.

Satversmes 109. panta saturu Satversmes tiesa ir analizējusi vairākos spriedumos un norādījusi, ka sociālās tiesības ir ļoti nozīmīgas, taču vienlaikus īpašas un atšķirīgas cilvēktiesības, jo šo tiesību īstenošana ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem, t.i., tā ir tieši saistīta ar katras valsts iespējām. Tādēļ arī starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos sociālās tiesības ir formulētas kā vispārīgi valsts pienākumi, atstājot dalībvalstīm plašas izvēles iespējas šo tiesību realizācijā. Turklāt valstij ir piešķirama plaša rīcības brīvība, veidojot savu sociālās drošības sistēmu.¹⁹ Lēmumi šajā jomā parasti vairāk atkarīgi nevis no juridiskiem, bet politiskiem apsvērumiem, kas savukārt atkarīgi no likumdevēja priekšstata par valsts sociālo pakalpojumu sniegšanas principiem, valsts ekonomiskās situācijas un sabiedrības vai kādas tās daļas īpašas nepieciešamības pēc valsts palīdzības vai atbalsta.²⁰ Taču valsts rīcības brīvība nav absolūta. Tās veidotajai sociālā nodrošinājuma sistēmai ir jāatbilst noteiktiem

¹⁷ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1. panta 11.punkts, <https://likumi.lv/ta/id/68488#p1>

¹⁸ Satversmes tiesas 2004.gada 26.marta spriedums lietā Nr.2003-22-01, <https://likumi.lv/doc.php?id=86224>

¹⁹ Satversmes tiesas 2011.gada 17.februāra spriedums lietā Nr.2010-20-0106, <https://likumi.lv/ta/id/226108-par-likuma-par-valsts-pensijam-parejas-noteikumu-1-punkta-dala-par-latvijas-nepilsonu-darba-un-tam-pielidzinato-periodu-pielidzinasanu>

²⁰ Satversmes tiesas 2006.gada 8.novembra spriedums lietā Nr.2006-04-01, https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2016/02/2006-04-01_Spriedums.pdf#search=

kritērijiem, proti, valstij jānodrošina sociālā nodrošinājuma sistēmas esamība, adekvātums un pieejamība²¹.

Valstij attiecībā uz tiesībām uz sociālo nodrošinājumu tāpat kā citu pamattiesību jomā ir trīs veida pienākumi: gan respektēt, gan aizsargāt, gan arī nodrošināt personas tiesības.²² Sociālo tiesību jomā īpaša nozīme ir tam, vai valsts ar savu pozitīvo rīcību spēj nodrošināt personai no konkrētas pamattiesības izrietošo individuālo vajadzību apmierināšanu.²³

Kritēriji, pēc kuriem vērtējama tiesību normas atbilstība pamattiesībām uz sociālo nodrošinājumu, var atšķirties atkarībā no tā, vai konkrētā norma ierobežo personai piešķirtās tiesības vai arī nosaka valsts pozitīvo pienākumu izpildi²⁴.

Vērtējot, vai valsts ir izpildījusi pozitīvos pienākumus, kas tai izriet no personas sociālajām pamattiesībām, ir jāpārbauda:

- 1) vai likumdevējs veicis pasākumus, lai nodrošinātu personām iespēju īstenot sociālās tiesības;
- 2) vai šie pasākumi veikti pienācīgi, proti, vai personām ir nodrošināta iespēja īstenot savas sociālās tiesības vismaz minimālā apmērā;
- 3) vai ir ievēroti vispārējie tiesību principi²⁵.

4.1. Vērtējot, vai likumdevējs ir veicis pasākumus, lai nodrošinātu personām iespēju īstenot sociālās tiesības, jānorāda, ka likumdevējs ir izveidojis valsts un pašvaldības sociālās palīdzības sistēmu un tiesības saņemt sociālo palīdzību ir konkretizētas vairākos normatīvajos aktos. Principu līmenī tās ir noteiktas likumā "Par sociālo drošību", Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā, Valsts sociālo pabalstu likumā. Tā, piemēram, valsts ir atzinusi, ka personai, kura saviem spēkiem nespēj nodrošināt sevi vai pārvarēt īpašas dzīves grūtības un kura nesaņem ne no viena cita pietiekamu palīdzību, ir tiesības uz personisku un materiālu palīdzību, kas atbilst tās vajadzībām, dod iespēju pašpalīdzībai un veicina tās iesaistīšanos sabiedrības dzīvē²⁶. Tāpat valsts ir definējusi, līdz ar to atzinusi par nodrošināmu sociālās palīdzības mērķi - sniegt materiālu atbalstu trūcīgām, maznodrošinātām un krīzes situācijā nonākušām ģimenēm (personām), lai nodrošinātu to pamatvajadzības un veicinātu darbaspējīgo personu līdzdarbību savas situācijas uzlabošanā²⁷. Valsts ir atzinusi, ka personai nodrošināmās pamatvajadzības ir ēdiens, apģērbs, mājoklis, veselības aprūpe, obligātā izglītība²⁸.

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka sociālo tiesību jomā valsts pozitīvo pienākumu pamatkodolā ietilpst tikai tādas sociālās palīdzības nodrošināšana, kas tiek garantēta pat tad, ja persona nav veikusi sociālās apdrošināšanas iemaksas²⁹.

No valsts puses sociālās palīdzības sniegšana sociālo pabalstu veidā personām, nav veikušas vai nav varējušas veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas ir noregulēta Valsts sociālo pabalstu likumā³⁰. Minētajā likumā ir konkretizētas mazaizsargātās personu grupas, kurām objektīvi ir nepieciešama sociālā palīdzība sociālo pabalstu veidā, t.sk. analizējamais valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta veidā³¹.

²¹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 562.lpp.

²² Satversmes tiesas 2009.gada 21.decembra spriedums lietā Nr.2009-43-01, https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2016/02/2009-43-01_Spriedums.pdf#search=.

²³ Turpat.

²⁴ Satversmes tiesas 2011.gada 19.decembra spriedums lietā Nr. 2011-03-01, http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2011-03-01_Spriedums.pdf

²⁵ Satversmes tiesas 2006.gada 11.decembra spriedums lietā Nr. 2006-10-03, http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2006-10-03_Spriedums.pdf

²⁶ Likums "Par sociālo drošību", 11. pants. <https://likumi.lv/ta/id/36850#p11>

²⁷ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums, 32. pants. <https://likumi.lv/ta/id/68488#p32>

²⁸ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums, 1. panta 11.punkts, <https://likumi.lv/ta/id/68488#p1>

²⁹ Satversmes tiesas 2011.gada 19.decembra sprieduma lietā Nr.2011-03-01, http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2011-03-01_Spriedums.pdf

³⁰ Valsts sociālo pabalstu likums, 3. pants. <https://likumi.lv/ta/id/68483#p3>

³¹ Valsts sociālo pabalstu likums, 13. pants. <https://likumi.lv/ta/id/68483#p13>

Valsts sociālo pabalstu likuma 15.panta pirmajā daļā ir noteikts, ka valsts sociālo pabalstu un piemaksu apmēru un to pārskatīšanas kārtību nosaka šis likums un Ministru kabinets. Kā jau šajā vēstulē ir ticis norādīts, Ministru kabinets 2009. gada 22. decembrī ir pieņēmis Noteikumus Nr. 1605, nosakot konkrētus valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērus Noteikumu Nr. 1605 2. punktā.

Noteikumu Nr.1605 3. punktā ir paredzēts, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru pārskata Ministru kabinets pēc labklājības ministra ierosinājuma atbilstoši valsts budžeta iespējām, kā arī izvērtējot ekonomisko situāciju valstī un ņemot vērā Centrālās statistikas pārvaldes noteikto vidējo faktisko patēriņa cenu indeksu.

Tādējādi var secināt, ka, ieviešot valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu un nodrošinot personai ienākumus Noteikumu Nr. 1605 2.punkta līmenī, valsts formāli ir izpildījusi savu pozitīvo pienākumu sniegt sociālo palīdzību personām, kurām nav tiesību to saņemt sociālās apdrošināšanas sistēmas ietvaros.

4.2. Vērtējot, vai pasākumi sociālo tiesību īstenošanai, kas nostiprināti Noteikumu Nr. 1605 2.punktā, ir veikti pienācīgi, jāņem vērā Satversmes tiesas judikatūras atziņas. Satversmes tiesa ir norādījusi, ka Satversme neparedz personas tiesības uz noteiktu pabalsta apmēru, taču vienlaikus ir atzinusi, ka personai ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā apmērā³². Taču valstij ir regulāri jāseko sniegtā sociālā nodrošinājuma apmēra pietiekamībai, lai garantētu, ka atbalsta saņēmēji var atļauties preces un pakalpojumus, kas tiem nepieciešami savu tiesību īstenošanai. Līdz ar to valstij ir pienākums periodiski pārskatīt sociālā nodrošinājuma apmēru.³³ Sociālā nodrošinājuma apmēra periodiskas pārskatīšanas mērķis ir novērst to, ka varētu pazemināties iedzīvotāju labklājība.³⁴

4.2.1. Analizējot progresīvās attīstības principa jeb periodiskas pārskatīšanas pienākuma nodrošināšanu attiecībā uz valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, ir aplūkojams vēsturiskais un šībrīža tiesiskais regulējums par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru. Konstatējams sekojošais:

Periods	Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts		Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts invalīdiem kopš bērnības	
	<i>lati</i>	<i>euro</i>	<i>lati</i>	<i>euro</i>
01.01.1996. ³⁵ - 31.06.2003.	25	35,5	-	-
01.07.2003. ³⁶ - 30.11.2003.	30	42,6	50	71,14
01.12.2003. ³⁷ - 31.12.2005. ³⁸	35	49,80	50	71,14

³² Satversmes tiesas 2006.gada 11.decembra spriedums lietā Nr.2006-10-03, http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2006-10-03_Spriedums.pdf

³³ Satversmes tiesas 2009.gada 26.novembra spriedums lietā Nr.2009-08-01, http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2009-08-01_Spriedums.pdf

³⁴ Satversmes tiesas 2007.gada 8.jūnija spriedums lietā Nr.2007-01-01, http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2007-01-01_Spriedums.pdf

³⁵ Ministru kabineta 1995. gada 19. decembra noteikumi Nr. 381 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru un piešķiršanas kārtību". Latvijas Vēstnesis, 202 (485), 30.12.1995. <https://likumi.lv/ta/id/33506>

³⁶ Ministru kabineta 2003. gada 29. jūlija noteikumi Nr. 430 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību", <https://likumi.lv/ta/id/77822>

³⁷ Ministru kabineta 2003. gada 19. novembra noteikumi Nr. 651 "Grozījums Ministru kabineta 2003.gada 29.jūlija noteikumos Nr.430 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību"", <https://likumi.lv/ta/id/81326>

³⁸ Ministru kabineta 2005. gada 26. jūlija noteikumi Nr. 561 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību", <https://likumi.lv/ta/id/113510/redakcijas-datums/2005/07/30>

01.01.2006. ³⁹ – 31.12.2008.	45	64,03	50	71,14
01.01.2009. ⁴⁰ - līdz šim brīdim ⁴¹	45	64,03	75	106,72

No minētā tabulas izriet, ka Noteikumu Nr.1605 pieņemšanas brīdī (2009. gada 22.decembris) atbilstoši Noteikumu Nr.1605 2.punktam valsts sociāla nodrošinājuma pabalsta pamata bāzes apmērs bija 45 lati, kas atbilst pašreizējam ekvivalentam 63,04 euro. Pirms tam pamata bāzes valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs bija noteikts 2005.gada 26.jūlija noteikumos Nr.561 „Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību”. Noteikumu Nr. 561 sākotnējā redakcijā pabalsta apmērs bija noteikts 35 lati. Savukārt ar 2006. gada 1. janvāri tas tika noteikts 45 latī⁴².

Līdz ar to var secināt, ka pamata valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir bijis nemainīgs jau vairāk nekā 13 gadus.

Attiecībā uz valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta bāzes apmēru personām ar invaliditāti kopš bērnības konstatējams, ka tāds sākotnēji nemaz nepastāvēja, to ieviesa ar 2003.gada 1.jūniju un kopš tā ieviešanas tas bija nemainīgs 50 latu (jeb 71,14 euro) apmērā līdz 2009.gada 1.janvārim, kad to paaugstināja līdz 75 latiem, kas precīzi atbilst pašreizējam ekvivalentam 106,72 euro.

Līdz ar to var secināt, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta bāzes apmēru personām ar invaliditāti kopš bērnības ir bijis nemainīgs jau vairāk nekā 10 gadus.

Gan vēsturiski, gan šobrīd normatīvi ir nostiprināts princips, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru pārskata Ministru kabinets pēc labklājības ministra ierosinājuma atbilstoši valsts budžeta iespējām, kā arī izvērtējot ekonomisko situāciju valstī un ņemot vērā Centrālās statistikas pārvaldes noteikto vidējo faktisko patēriņa cenu indeksu. Noteikumu Nr.1605 anotācijā ir norādīts, ka izstrādātajā noteikumu projektā noteiktais valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmērs un tā pārskatīšanas kārtība, kā arī pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtība, pēc būtības neatšķiras no šo pabalstu apmēra un tā pārskatīšanas kārtības, kā arī pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtības, kāda tā patlaban ir noteikta Ministru kabineta 2005.gada 26.jūlija noteikumos Nr.561 „Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību”⁴³. Savukārt ne Noteikumiem Nr. 561, ne arī citiem tabulā norādītajiem Ministru kabineta noteikumiem par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru netika aizpildīts tiesību akta sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).

Līdz ar to secināms - lai arī vēsturiski ir redzams, ka valsts 23 gadu laikā 3 reizes neregulāri un minimāli ir palielinājusi valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta bāzes apmēru, kā arī 16 gadu laikā vienu reizi ir palielinājusi valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru personām ar invaliditāti kopš bērnības, nav iespējams konstatēt, kādus konkrēti apsvērumus izmatoja Ministru kabinets, nosakot konkrētos valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērus, t.sk. Noteikumu Nr. 1605 2.punktā noteiktos.

³⁹ Ministru kabineta 2005. gada 22. novembra noteikumi Nr. 883 "Grozījums Ministru kabineta 2005.gada 26.jūlija noteikumos Nr.561 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību", <https://likumi.lv/ta/id/122151>

⁴⁰ Ministru kabineta 2008. gada 16. septembra noteikumi Nr. 756 "Grozījums Ministru kabineta 2005.gada 26.jūlija noteikumos Nr.561 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību", <https://likumi.lv/ta/id/181295>

⁴¹ Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumi Nr. 1605 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību", <https://likumi.lv/ta/id/202850>

⁴² Ministru kabineta noteikumi Nr.561 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību", <https://likumi.lv/doc.php?id=113510>

⁴³ Noteikumu projekta "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību" anotācija <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40158384>

To, ka valsts Noteikumu Nr. 1605 3.punktā nostiprināto pārskatīšanas pienākumu nav pildījusi kopš 1996.gada, apliecina 2013.gada 10.decembra Ministru kabinetā izskatītais Labklājības ministrijas informatīvais ziņojums "Priekšlikumi sociālās drošības sistēmas pilnveidošanai", kas pēc būtības ir pirmais publiski pieejamais dokuments, kurā ir sniegts valsts rīcības novērtējums. Tajā valsts atzīst: "Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir 45 latu mēnesī, un tas nav piesaistīts ne pie viena sociāli ekonomiska rādītāja, kā arī tā apmērs nav mainīts kopš 2006.gada (izņemot personām ar invaliditāti kopš bērnības, kurām valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir noteikts augstāks nekā vispārējā gadījumā, un kopš 01.01.2009. ir Ls 75 mēnesī)"⁴⁴.

Nākamais dokuments, kas iezīmē valsts politiskos nodomus, nevis rīcību, attiecībā uz pienākumu periodiski pārskatīt valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru ir 2014.gada 30.oktobra Ministru kabineta koncepcija "Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu"⁴⁵. Raksturojot pastāvošo problēmu, šajā koncepcijā ir atzīts, ka Latvijā jau vairāk nekā desmit gadus saglabājās relatīvi augsts nabadzības risks, jo iedzīvotāju minimālie ienākumi gan no algota darba (nodokļi, atalgojums u.c.), gan sociālās aizsardzības sistēmas (garantētais minimālā ienākuma līmenis, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts u.c.) nav pietiekami, lai mazinātu nabadzību valstī.⁴⁶ Sociālās drošības sistēmas ietvaros ne valsts, ne pašvaldību sociālie transferti nav pietiekami mērķēti, lai trūcīgajiem iedzīvotājiem novērstu nabadzības risku un mazinātu nabadzības dziļumu. Pēc valsts un pašvaldību sociālo transfertu saņemšanas 96,9 procentos gadījumu nabadzīgākie iedzīvotāji (1.kvintile ar vidējiem ienākumiem 111,88 *euro* uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī) aizvien atrodas uz nabadzības riska robežas. Tas liecina, ka sociālo transfertu apmēri ir nepietiekami, lai mazinātu iedzīvotāju nabadzību.⁴⁷

Koncepcijā tika plānots valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru palielināt līdz noteiktajam minimālā ienākuma līmenim (40 % apmērā no rīcībā esošo ienākumu mediānas, pārrēķinātas uz ekvivalento patērētāju, piemērojot ekvivalences skalu (1; 0.7; 0.7)), konkrēti pat plānojot to palielināt no 64 *euro* līdz 129 *euro* jau ar 2017. gadu⁴⁸, tomēr attiecīgais nodoms pakāpeniski tika atlikts un joprojām nav īstenots. Proti, apstiprinot koncepciju, Ministru kabinets ar rīkojumu uzdeva Labklājības ministrijai sagatavot un labklājības ministram:

- līdz 2015. gada 1. jūlijam iesniegt Ministru kabinetā normatīvā akta projektu par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu;
- līdz 2016. gada 1. aprīlim iesniegt Ministru kabinetā plāna projektu;
- līdz 2016. gada 1. oktobrim iesniegt Ministru kabinetā normatīvo aktu projektus saskaņā ar plānu⁴⁹.

Šo rīkojumu vairākkārtīgi grozot⁵⁰, uzdots attiecībā uz valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta pārskatīšanu ir atlikts gadu no gada līdz pat šim brīdim. No uzdotā paveikts ir sekojošais:

- Labklājības ministrija 2017.gada 9.martā Valsts sekretāru sanāksmē izsludināja plāna projektu "Plāns minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2018.-2020.gadam". Tas palika bez virzības⁵¹.

⁴⁴ Informatīvā ziņojuma 24.lpp., <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40306866>

⁴⁵ Ministru kabineta 2014.gada 30.oktobra rīkojums Nr.619 "Par koncepciju "Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu"", https://likumi.lv/doc.php?id=269886&version_date=30.10.2014

⁴⁶ Koncepciju "Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu" (informatīvā daļa) 7.lpp., http://www.lm.gov.lv/upload/sociala_ieklausana/koncepcija_fin.pdf

⁴⁷ Ministru kabineta 2014.gada 30.oktobra rīkojums Nr.619 "Par koncepciju "Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu"", https://likumi.lv/doc.php?id=269886&version_date=30.10.2014

⁴⁸ Koncepcijas "Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu" kopsavilkuma 2.tabula, https://likumi.lv/doc.php?id=269886&version_date=30.10.2014

⁴⁹ Ministru kabineta 2014.gada 30.oktobra rīkojuma Nr.619 "Par koncepciju "Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu"" 4.punkts, https://likumi.lv/doc.php?id=269886&version_date=30.10.2014

⁵⁰ Grozīts ar MK 27.10.2015. rīkojumu Nr. 668; MK 10.05.2016. rīkojumu Nr. 290; MK 07.03.2017. rīkojumu Nr. 10.

⁵¹ Sk. <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40415197>

- Labklājības ministrija 2018.gada 10.maijā Valsts sekretāru sanāksmē izsludināja plāna projektu "Plāns minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2019.-2020.gadam". Tas palika bez virzības⁵².

- Labklājības ministrija 2019.gada 9.maijā Valsts sekretāru sanāksmē izsludināja Plāna projektu "Plāns minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2020.-2021.gadam"⁵³. Ir vērts atzīmēt, ka - lai arī jaunais plāns paredz ar 2020. gadu valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu palielināt līdz 99 euro (šī brīža 64,03 euro vietā), t.sk. I invaliditātes grupai paaugstinot piemērojamo koeficientu no 1.3 līdz 1.4 (gan vispārējā gadījumā, gan personām ar invaliditāti kopš bērnības), tomēr tiesībsargu neapmierina valsts plāns pabalsta apmēra pārskatīšanu noteikt ne retāk kā reizi 5 gados.

No minētā izriet, ka valsts no Satversmes 109.panta izrietošo pienākumu – periodiski sekot un pilnveidot sniegtā sociālā nodrošinājuma apmēra pietiekamībai, nav izpildījusi tā, lai Satversmes 109.pantā nostiprinātās tiesības personām būtu īstenojamas reāli. Šajā sakarā jāņem vērā, ka, lai arī sociālo tiesību realizācijai ir cieša saistība ar katras valsts iespējām, tomēr jāatceras cilvēktiesībās nostiprināto principu - ja kādas sociālās tiesības ir iekļautas pamatlikumā, tad valsts no tām nevar atteikties. Šīm tiesībām vairs nav tikai deklaratīvs raksturs.⁵⁴ Valsts pienākums ir ne tikai deklarēt tiesības, bet arī "iedzīvīnāt" tās un uzraudzīt to piemērošanu⁵⁵. Pretēji tam valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts ir noteikts, pamatojoties uz subjektīviem politiskiem apsvērumiem, kas nav pamatoti ar jēlkādiem ekonomiskiem rādītājiem.

Turklāt tiesībsargs uzskata, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra pārskatīšanai valsts ir piešķīrusi deklaratīvu raksturu. To apliecina valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta attīstības vēsture. Proti, valsts vispār nav pildījusi pašas noteiktos pārskatīšanas kritērijus - valsts budžeta iespējas, ekonomisko situācijas izvērtējumu valstī un Centrālās statistikas pārvaldes noteikto vidējo faktisko patēriņa cenu indeksu ietekmi. Šāda bezdarbība nav attaisnojama, jo visu to laiku, kamēr valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts nav ticis pārskatīts Latvijas ekonomika ir attīstījusies pozitīvi. Atbilstoši Latvijas Ekonomikas attīstības pārskatam⁵⁶ kopš 2010.gada beigām ekonomiskā lejupslīde Latvijā ir apturēta, un ir atsākusies izaugsme, kuras tempi pārsniedz ES vidējos rādītājus. No 2011.-2017. gadam IKP vidēji pieauga par 3,5 % ik gadu. 2017. gadā IKP pārsniedza pirmskrīzes 2007.gada līmeni par 0,7 %. Latvijas ekonomikas izaugsme 2017. un 2018. gadā ir kļuvusi ievērojami straujāka nekā iepriekšējos gados. Stabili aug eksports, investīcijas, privātais un valsts patēriņš. Eksporta apjomi ir sasnieguši līdz šim augstāko līmeni. Vērojams pieaugums gandrīz visās tautsaimniecības pamatnozārēs. Kopumā 2018.gada trīs ceturkšņos iekšzemes kopprodukts (IKP) pieaudzis par 4,7%, kas ir pat straujāks kāpums nekā 2017.gadā, kad IKP palielinājās par 4,6%. Pārskatā norādīts, kad Latvijas ekonomikā ir novērstas "trekno" gadu izteiktās makroekonomiskās disproporcijas un mazināti ekonomikas ievainojamības riski pret iekšējiem un ārējiem šokiem. Zems valsts parāds, budžets ir tuvu līdzsvaram, maksājuma bilance sabalansēta. Inflācija, lai arī pieaug, bet tās pamatā ir piedāvājuma puses faktori. Turklāt Ekonomikas ministrijas speciālisti prognozē, ka kopumā IKP 2018.gadā pieaugs vismaz par 4,5%. Arī 2019.gadā turpināsies izaugsme, tomēr nedaudz lēnākos tempos – par 3,2 - 3,5%. Izaugsmes tempus 2019.gadā ietekmēs aizvien pieaugošā nenoteiktībā ārējā vidē – ģeopolitiskā situācija reģionā, neskaidrība par *Brexit* vienošanās iznākumu, lēnāka izaugsme ES valstīs u.c.

⁵² Sk. <http://tap.mk.gov.lv/mk/vsssanaksmes/saraksts/protokols/?protokols=2018-05-10>, protokola 17.§

⁵³ Sk. <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40472799>

⁵⁴ Satversmes tiesas 2001.gada 13.marta spriedums lietā Nr.2000-08-0109, http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2000-08-0109_Spriedums.pdf

⁵⁵ Satversmes tiesas 2004. gada 14. janvāra sprieduma lietā Nr. 2003-19-0103 9.3. punkts, http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2007-15-01_Spriedums.pdf

⁵⁶ Latvijas Ekonomikas attīstības pārskats 2018. Pieejams: https://www.em.gov.lv/latvijas_ekonomikas_attistiba/latvijas_ekonomikas_attistibas_parskats/

Par valsts ekonomisko izaugsi liecina arī tāds publiski pieejams un vispārzināms valsts ekonomisko izaugsmi apliecinošu rādītājs kā minimālās algas pieaugums⁵⁷. Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta pamata bāzes apmērs ir 6,7 reizes mazāks nekā minimālā alga valstī šobrīd, bet valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts personām ar invaliditāti kopš bērnības ir 4 reizes mazāks.

4.2.2. Analizējot valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta minimālā apmērā pietiekamību, visupirms norādāms, ka pati valsts šajā vēstulē minētajos politikas plānošanas dokumentos vairākkārtīgi atzinusi, ka tas nav pietiekams.

Arī starptautiskās institūcijas ir norādījušas uz sociālās palīdzības pabalstu nepietiekamību. Proti, Eiropas Sociālo tiesību komiteja, 2017.gada nogalē skatot Latvijas Republikas valdības ziņojumu par Pārskatītās Eiropas sociālās hartas 3., 11., 12., 13., 14. un 30.panta īstenošanu, secināja, ka situācija Latvijā neatbilst Hartas 30.pantam⁵⁸, jo nav pienācīgas vispārējas un saskaņotas pieejas cīņai ar nabadzību un sociālo atstumtību.⁵⁹

Tāpat Eiropas Komisijas Padome Ieteikumā par Latvijas 2018. gada valsts reformu programmu un ar ko sniedz Padomes atzinumu par Latvijas 2018. gada stabilitātes programmu” kā viens no trijiem ieteikumiem tika ietverts aicinājums uzlabot minimālo ienākumu pabalstu, minimālo vecuma pensiju un cilvēkiem ar invaliditāti paredzētā ienākumu atbalsta adekvātumu (...).⁶⁰

Eiropas Komisija jau vismaz kopš 2015. gada Latvijai katru gadu ir norādījusi:

- uz sociālo pabalstu adekvātumu, īpaši attiecībā uz vecāka gadagājuma cilvēkiem, personām ar invaliditāti;
- pabalstu palielinājums ir bijis tik niecīgs, ka to ietekme uz nabadzības mazināšanu ir nebūtiska⁶¹.

Arī pēdējā, t.i., Eiropas Komisijas 2019.gada ziņojumā par Latviju ir norādīts, ka sociālās palīdzības pabalsti joprojām ir zemi, un to ietekme uz lielās nabadzības un nevienlīdzības mazināšanu ir minimāla.⁶²

Kā jau šajā vēstulē tika norādīts, valsts sociāla nodrošinājuma pabalsta mērķis ir nodrošināt tā saņēmēju pamatvajadzības, kas Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma izpratnē ir ēdiens, apģērbs, mājoklis, veselības aprūpe, obligātā izglītība.

Atbilstoši valsts subjektīviem politiskiem priekšstatiem šo vajadzību apmierināšanai valstī noteiktais valsts sociālā nodrošinājuma līmenis atvēl naudas līdzekļus 2,13 *euro* dienā (64,03 *euro*/30) valsts sociālā nodrošinājuma pamata bāzes pabalsta saņēmējiem.

Personām, kurām ir piešķirta I invaliditātes grupa - valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts ir 2,77 *euro* dienā (83,24 *euro*/30), II invaliditātes grupa - valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts ir 2,56 *euro* dienā (76,84 *euro*/30), III invaliditātes grupa - valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir 2,13 *euro* dienā (64,03 *euro*/30).

Personām, kurām ir invaliditāte kopš bērnības, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir noteikts 3,56 *euro* (III invaliditātes grupa; 106,72 *euro*/30), un attiecīgi II invaliditātes

⁵⁷ Minimālās algas apmēru apkopojums pa gadiem sk. https://www.vid.lv/minimalas_algas_likmes.html

⁵⁸ Pārskatītās Eiropas Sociālās hartas 30.pants noteic tiesības uz aizsardzību pret trūkumu un sociālo nevienlīdzību. Likums “Par Pārskatīto Eiropas Sociālo hartu”, <https://likumi.lv/doc.php?id=255022>

⁵⁹ Eiropas Sociālo tiesību komitejas 2017.gada 8.decembra secinājumi. Pieejams: <https://bit.ly/2v1ldQf>

⁶⁰ Eiropas Komisijas Padomes Ieteikums par Latvijas 2018. gada valsts reformu programmu un ar ko sniedz Padomes atzinumu par Latvijas 2018. gada stabilitātes programmu. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2018-european-semester-country-specific-recommendation-commission-recommendation-latvia-lv.pdf

⁶¹ Eiropas Komisija Komisijas dienestu darba dokuments 2016. gada ziņojums par valsti – Latviju, Brisele, 26.2.2016. SWD (2016) 82 final, pieejams: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2016/cr2016_latvia_lv.pdf,27.

⁶² Eiropas Komisijas dienestu darba dokuments. 2019.gada ziņojums par Latviju. Brisele, 27.2.2019., SWD(2019) 1013 final. Pieejams: <https://bit.ly/2Kwvb61>

grupai, piemērojot koeficientu 1,2, pabalsta apmērs dienā ir 4,27 euro (128,06 euro/30), savukārt I invaliditātes grupai ar koeficientu 1,3 pabalsta apmērs sasniedz 4,62 euro (138,74 euro/30).⁶³

Atbilstoši Pasaules Bankas atzītajam absolūtās nabadzības līmenis 2015.gadā 1,90 ASV dolāri dienā⁶⁴ jeb 2,13 euro dienā⁶⁵. Šai sakarā valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta dienas apmēri liecina, ka Latvijas valsts, neskatoties uz to, ka sevi atzinusi par sociāli atbildīgu Eiropas Savienības valsti, tomēr atzīst, ka sociālā nodrošinājuma pabalsta pamata bāzes apmērs ir cilvēka cienīgs un pietiekams, jo tas ir nodrošināts absolūtās nabadzības līmenī. Ar absolūtās nabadzības iztikas līdzekļiem, piemēram, 2018.gada beigās bija jāiztiek 3509 cilvēkiem⁶⁶. Lai arī no šīs summas atvasināts lielāks pabalsts personām ar invaliditāti, kas iegūta pēc pilngadības, kā arī personām ar invaliditāti kopš bērnības ir noteikts lielāks pamata pabalsts, tomēr tas liek apšaubīt Latvijas kā sociāli atbildības valsts izvēli – pamatvajadzību nodrošināšanu piesaistīt absolūtās nabadzības kritērijiem, ko parasti piemēro jaunattīstības valstī, nevis Eiropas Savienībā atzītiem principiem.

Palūkojoties uz Eiropas Savienības nostāju attiecībā uz Latvijas cilvēku vajadzībām, konstatējams sekojošais. Eiropas Komisijas finansētā projektā “Eiropas Budžeta paraugu tīkls” tika pētīts pārtikas patēriņa grozs Latvijas galvaspilsētā 2015.gadā⁶⁷. Pētījumā konstatēts, ka mēneša budžets, kas vajadzīgs veselīgam uzturam Latvijā, ir EUR 153 vienai personai un EUR 574 ģimenei, kurā ir divi pieaugušie un divi bērni. Ja ņem vērā arī budžetu, kas nepieciešams citām pārtikas funkcijām (ēšana ārpus mājas, svētki u. c.), tad kopējais ikmēneša pārtikas budžets sasniedz EUR 192 vienai personai un EUR 794 ģimenei, kurā ir divi pieaugušie un divi bērni. Pētījumā Eiropas Komisija cita starpā konstatēja neatbilstību starp pārtikas patēriņa groza izmaksām un lielākās daļas Latvijas iedzīvotāju ienākumiem, kā arī atzīst: “Ņemot vērā, ka vidējā mēneša darba alga pēc nodokļu nomaksas ir EUR 575 (2014. gada 4. ceturksnis), ģimenei, kurā ir viens vecāks un divi bērni, būtu jāiztērē 69 % no kopējiem mājsaimniecības ienākumiem, lai atļautos veselīgas pārtikas grozu.”⁶⁸

No minētā secināms, ka Noteikumu Nr. 1605 2. un 2.¹ punktā garantētais valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts nesedz pat cienīga ēdiena vajadzību nodrošināšanu, līdz ar to ir pamats atzīt, ka valsts sociāla nodrošinājuma pabalsta apmērs nav pietiekams likumdevēja definēto pamatvajadzību - ēdiena, apģērba, mājokļa, veselības aprūpes, obligātā izglītības nodrošināšanai.

Nav šaubu, ka atsevišķos gadījumos valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēji var pretendēt uz pašvaldības sociālo palīdzību, piemēram, trūcīgai personai ir tiesības saņemt arī citus sociālās palīdzības pabalstus – dzīvokļa pabalstu un pašvaldības brīvās iniciatīvas pabalstus, piemēram, pabalstus veselības aprūpei un izglītības ieguvei, taču šai sakarā jānorāda, ka pašvaldības sociālās palīdzības sistēma pati par sevi neatceļ valsts pienākumu noteikt tādu valsts sociālā nodrošinājuma apmēru, kas pienācīgi nodrošina visas pamatvajadzības.

Analizējot pašvaldības iespējamo palīdzību dzīvokļa jautājumā, jānorāda, ka dzīvokļa pabalsta apmēra, izmaksas kārtības un personu, kuras ir tiesīgas saņemt šo pabalstu, noteikšana ir

⁶³ Ministru kabineta noteikumi Nr.1605 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību” 2.¹ punkts.

⁶⁴ Pasaules bankas kopsavilkums par nabadzību. 03.04.2019. Pieejams: <http://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>

⁶⁵ Atbilstoši Latvijas Bankas kursam uz 2019.gada 16.maiju 1 USD = 0,89 euro, <https://www.bank.lv/statistika/dati-statistika/valutu-kursi/aktualie>

⁶⁶ VSAA dati (nepublicēti).

⁶⁷ Eiropas Komisijas finansēta projekta “Eiropas Budžeta paraugu tīkls” mērķis ir visās ES dalībvalstīs izstrādāt starptautiski salīdzināmus budžeta paraugus - preču un pakalpojumu grozi, kas nepieciešami, lai atsevišķa mājsaimniecība sev nodrošinātu pieņemamu dzīves līmeni noteiktā valstī, reģionā vai pilsētā. Budžeta paraugi, kuru sagatavošanā izmantota vienota metodika, var palīdzēt ES dalībvalstīm izstrādāt atbilstošus ienākumu atbalsta pasākumus un veicināt savstarpēju mācīšanos un paraugprakses apmaiņu. Plašāka informācija par šo projektu un pilni valstu ziņojumi ir atrodami Eiropas Komisijas tīmekļa vietnē: <http://europa.eu/!CC79TD>

Kopsavilkumu par Latviju sk. <https://publications.europa.eu/lv/publication-detail/-/publication/ac74af15-b82f-11e5-8d3c-01aa75ed71a1/language-lv>

⁶⁸ Kopsavilkumu par Latviju sk. <https://publications.europa.eu/lv/publication-detail/-/publication/ac74af15-b82f-11e5-8d3c-01aa75ed71a1/language-lv>

pilnībā atstāta pašvaldību kompetencē, līdz ar to pašvaldībām nav vienotas pieejas dzīvokļa pabalsta reglamentēšanā. Vairākums pašvaldību dzīvokļu pabalstu izmaksā tikai apkures sezonā, līdz ar to tas nenodrošina ikmēneša atbalstu mājokļa nodrošināšanā, kas ir īpaši svarīgi trūcīgām un maznodrošinātām personām. Vienlaikus tiesībsargs ir konstatējis, ka tieši mājokļa uzturēšanas izdevumus iedzīvotāji uzskata par visbūtiskākajiem, kas noteikti ir apmaksājami. Lai nosegtu šos izdevumus, daļa iedzīvotāju nevar atļauties pienācīgu uzturu un veselības aprūpes pakalpojumus, tai skaitā iegādāties, nepieciešamās zāles.⁶⁹

Savukārt, attiecībā veselības aprūpei mērķētiem pašvaldības pabalstiem, jāņem vērā kopējās tendences veselības aprūpes pieejamībā, proti - lai arī veselības aprūpes sistēma personai garantē iespējas saņemt valsts apmaksātus veselības aprūpes pakalpojumus, pat paredzot trūcīgām personām atbrīvojumu no pacienta līdzmaksājumiem, tomēr vienlaikus jāatzīmē, ka Latvijā pacientu tiešie maksājumi, salīdzinājumā ar Eiropas Savienības valstu vidējiem rādītājiem, ir ļoti augsti, kas negatīvi ietekmē veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību un pacientu līdzestību ārstēšanas procesā. Slikts veselības stāvoklis un tā pašvērtējums tieši korelē ar mazākiem mājāsaimniecību ienākumiem⁷⁰. Minētais nozīmē, ka, pat ja arī pašvaldība piešķir pabalstu veselības aprūpei, tas pie attiecīgajiem valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēriem ir nepietiekami. Šai sakarā nebūs lieki atgādināt, ka vairāk kā 90 % no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem ir personas ar invaliditāti⁷¹, kurām bez tādām pamatvajadzībām kā ēdiens, apģērbs, mājoklis ir nepieciešams plašāks veselības aprūpes pakalpojumu klāsts, lai novērstu veselības stāvokļa pasliktināšanos un mazinātu invaliditātes sekas⁷².

Attiecībā uz izglītības ieguvu bez valsts ieguldījuma vecākiem ir jānodrošina individuālie mācību piederumi, kas paredzēti izglītojamā personiskai lietošanai, piemēram, kancelejas piederumi, sporta tērps, maiņas apavi u.c.⁷³ Liela daļa pašvaldību trūcīgām personām ir paredzējusi simbolisku pabalstu izglītības ieguvei, parasti vienreiz gadā pirms skolas gada uzsākšanas. Mācību gads ir 9 mēneši, un vispārzināms un objektīvi pastāvošs ir fakts, ka mācību gada ietvaros minētās vajadzības var rasties vēlreiz, kas attiecīgi ir sedzamas no pamatienākuma.

No minētā secināms, ka, lai gan ir pieejams pašvaldības atbalsts, tomēr valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem objektīvi rodas izdevumi, kas saistīti ar mājokli, veselības aprūpi vai izglītības iegūšanu, un viņiem savu iespēju robežās ir jālīdzdarbojas, sedzot izdevumus par mājokli, veselības aprūpes pakalpojumiem un izglītības iegūšanu.

Tāpat nav šaubu, ka likumdevējs ir paredzējis papildu atbalstu pabalsta veidā personām ar invaliditāti, kurām nepieciešama kopšana⁷⁴, kā arī pabalsta veidā par transporta izdevumu kompensēšanai invalīdiem, kuriem ir apgrūtināta pārvietošanās⁷⁵. Tomēr minēto pabalstu un citu ienākumu, piemēram, ģimenes valsts pabalsta, saņemšana nevar būt arguments, lai attaisnotu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra nepietiekamību, jo šiem pabalstiem ir cits mērķis. Šai sakarā ir jāmin Augstākās tiesas prakses atziņas: “(..) sociālā nodrošinājuma pabalsta mērķis ir sniegt valsts atbalstu naudas izmaksas veidā invalīdam situācijā, kad šī persona invaliditātes dēļ nespēj gūt darba ienākumus un kad tai nav paredzēta kompensācija no valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas [...]. Proti, pabalsts kā darba ienākumu aizstājējs nav paredzēts tikai invaliditātes seku mazināšanai, bet gan vispirms ikdienas pamatvajadzību apmierināšanai –

⁶⁹ Latvijas Republikas tiesībsarga 2018.gada 17.oktobra vēstule Nr. “Par tiesībsarga redzējumu par 2019.gada valsts budžeta prioritātēm cilvēktiesību jomā”. Pieejama: <http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/tiesibsargs-iezime-nabadzibas-esenci-valsti>

⁷⁰ Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2014.–2020.gadam. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/4965>. Ministru kabineta 2017.gada 7.augusta rīkojums Nr.394 “Par konceptuālo ziņojumu “Par veselības aprūpes sistēmas reformu””. Latvijas Vēstnesis, 157 (5984), 09.08.2017.

⁷¹ VSAA dati (nepublicēti).

⁷² Satversmes tiesas 2012.gada 21.jūnija sprieduma Nr. 2011-20-01 12.punkts, http://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2011/12/2011-20-01_Spriedums.pdf#search=2011-20-01

⁷³ Pieņemts vēsturisks lēmums izglītības bez maksas jautājumā. <http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/pienemts-vesturisks-lemums-izglitibas-bez-maksas-jautajuma>

⁷⁴ Valsts sociālo pabalstu likums, 12.¹ pants. <https://likumi.lv/ta/id/68483#p12.1>

⁷⁵ Valsts sociālo pabalstu likums, 12. pants. <https://likumi.lv/ta/id/68483#p12>

mājoklim, uzturam, apgērbam, veselības aprūpei un obligātajai izglītībai. Tajā pašā laikā nav apšaubāms, ka invalīdiem pamatvajadzības ietver arī plašāku veselības aprūpes pakalpojumu klāstu. Tomēr atbilstoši likumā „Par sociālo drošību” un Invaliditātes likumā noteiktajam valsts atbalsts invalīdiem neietver tikai valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta izmaksu. Veselības stāvokļa uzlabošanai un invaliditātes seku mazināšanai ir paredzēta virkne citu atbalsta pasākumu, tostarp individuālā rehabilitācijas plāna izstrāde personai ar invaliditāti [...]. Šo pasākumu aizstāšana ar valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu nebūtu pieļaujama, jo, kā norādīts iepriekš, pabalstam ir cits mērķis.”⁷⁶

Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsarga ieskatā, pasākumi sociālo tiesību īstenošanai nav veikti pienācīgi.

4.3. Vērtējot, vai Noteikumu Nr.1605 2.punkta ietvaros ir ievēroti vispārējie tiesību principi, jānorāda, ka likumdevējam sociālo tiesību īstenošanā ir jāievēro vispārējie tiesību principi, kas veido personas un valsts tiesisko attiecību pamatu⁷⁷.

Satversmes 1.pants noteic: “Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika.” Satversmes tiesa ir atzinusi, ka Satversmes 1.panta tvērumā ietilpst no demokrātiskas tiesiskas valsts pamatnormas atvasinātie vispārējie tiesību principi, tostarp tiesiskas valsts princips.⁷⁸

Satversmes Ievada ceturtajā rindkopā *expressis verbis* ir noteiktas vairākas vērtības un tiesību principi, kas izriet no Satversmes 1.panta, proti: “Latvija kā demokrātiska, tiesiska un sociāli atbildīga valsts balstās uz cilvēka cieņu un brīvību, atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības.”⁷⁹

Satversmes tiesas praksē ir nostiprināta atziņa, ka, izvērtējot tiesību normu atbilstību tiem tiesību principiem, kas izriet no Satversmes 1.pantā noteiktajām valsts konstitucionālajām pamatvērtībām, jāņem vērā, ka šo principu izpaušme dažādās tiesību jomās var atšķirties⁸⁰. Gadījumos, kad vienlaikus apstrīdēta kādu sociālo tiesību jomā izdotu normu atbilstība gan no Satversmes 1.panta izrietošajiem principiem, gan arī Satversmes 109.pantam, atbilstība Satversmes 1.pantam parasti tiek vērtēta kopsakarā ar Satversmes 109.pantu.⁸¹

Tiesiskas valsts principa materiālā izpratne paredz pamattiesību vispārējo rakstura atzīšanu un to aizsardzību. Satversmes ievada ceturtajā rindkopā noteic, ka Latvija kā demokrātiska, tiesiska [...] valsts balstās uz cilvēka cieņu. Cilvēka cieņa un katra indivīda vērtība ir pamattiesību būtība. Tāpēc demokrātiskā tiesiskā valstī gan likumdevējam, pieņemot tiesību normas, gan tiesību normu piemērotājam, tās piemērojot, ir jārespektē cilvēka cieņa.⁸² Sociālo tiesību mērķis ir, cik vien tas iespējams, kalpot cilvēka cienīgas eksistences nodrošināšanai.⁸³

Latvija sevi ir atzinusi par sociāli atbildīgu valsti⁸⁴. Sociāli atbildīgas valsts ir tāda valsts, kas likumdošanā, pārvaldē un tiesas spriešanā cenšas iespējami plaši īstenot sociālo taisnīgumu. Sociāli atbildīgas valsts mērķis ir sabiedrībā izlīdzināt būtiskākās sociālās atšķirības un katrai iedzīvotāju grupai nodrošināt atbilstošu dzīves standartu⁸⁵.

⁷⁶ Tiesu prakses apkopojuma lietās par valsts sociālajiem pabalstiem. 2004.gada februāris - 2017.gada decembris 21.lpp., <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/administrativas-tiesibas>

⁷⁷ Satversmes tiesas 2006.gada 11.decembra spriedums lietā Nr.2006-10-03, http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2006-10-03_Spriedums.pdf

⁷⁸ Satversmes tiesas 2017.gada 29.jūnija spriedums lietā Nr. 2016-23-03, http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/10/2016-23-03_Spriedums.pdf

⁷⁹ Latvijas Republikas Satversme. Ievads, <https://likumi.lv/doc.php?id=57980>

⁸⁰ Satversmes tiesas 2011. gada 19. decembra spriedums lietā Nr.2011-03-01, http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2011-03-01_Spriedums.pdf

⁸¹ Turpat.

⁸² Satversmes tiesas 2019.gada 5.marta spriedums lietā Nr.2018-08-03, <https://likumi.lv/ta/id/305362-par-jurmalas-pilsetas-domes-2014-gada-4-septembra-saistoso-noteikumu-nr-27-jurmalas-pilsetas-pasvaldibas-kapsetu-darbibas>

⁸³ Satversmes tiesas 2009.gada 21.decembra spriedums lietā Nr.2009-43-01, https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2016/02/2009-43-01_Spriedums.pdf#search=

⁸⁴ Latvijas Republikas Satversme. Ievads, <https://likumi.lv/doc.php?id=57980>

⁸⁵ Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis: Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodoli, Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012., 109.lpp.

No sociāli atbildīgas valsts principa izriet sociālā taisnīguma princips. Tas paredz rūpes par sociālo atšķirību izlīdzināšanu – tas nozīmē materiālo un daļēji arī nemateriālo labumu pārdali no turīgākajiem par labu trūcīgākajiem, jo sociāli atbildīga valsts atbalsta vājos, ierobežojot stipros. Šādas izlīdzināšanas politikas īstenošana ir valsts ziņā, tomēr tas nepieļauj labuma pārdali no trūcīgākajiem par labu turīgākajiem⁸⁶.

Noskaidrojot Satversmē noteikto pamattiesību saturu, jāņem vērā Latvijas starptautiskās saistības cilvēktiesību jomā. Valsts pienākums pildīt starptautiskās saistības cilvēktiesību jomā citstarp ir ietverts Satversmes 89.pantā, kas noteic, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Konstitucionālā likumdevēja mērķis ir bijis panākt Satversmē ietverto cilvēktiesību normu harmoniju ar starptautiskajām cilvēktiesību normām⁸⁷.

Šai sakarā ir jāatgādina, ka Latvija arī starptautiski ir uzņēmusies virkni saistību, kas paredz ievērot cilvēka cieņas principu⁸⁸. Šīs vēstules ietvaros, tiesībsarga skatījumā, ir minams 1966.gada 16.decembra Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (turpmāk arī - Pakts)⁸⁹, kas konkretizē minēto ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā definēto personības pašcieņas uzturēšanas principu, nosakot to izpildi atbilstoši katras valsts resursiem.⁹⁰ Saskaņā ar 1986. gadā izstrādātajiem Limburgas principiem Pakta ieviešanai noteica jaunu pieeju valstu pienākumam nodrošināt sociālās tiesības. Atbilstoši šiem principiem visām Pakta dalībvalstīm, neraugoties uz valsts attīstības līmeni, nekavējoties ir jāveic pasākumi, izmantojot visus maksimāli pieejamos līdzekļus, lai sasniegtu šo tiesību nodrošinājumu minimālā līmenī. Ar veicamajiem pasākumiem nacionālā līmenī ir jāsaprot ne tikai likumdošanas, bet arī administratīvi, tiesu, ekonomiski, sociāli un izglītības pasākumi. Turklāt likumi, kas ierobežo kādu sociālo tiesību izmantošanu, nedrīkst būt netaisnīgi vai diskriminējoši. Principos uzsvērts, ka likumdošanas līdzekļi vien var būt nepietiekami, lai nodrošinātu Paktā noteikto tiesību īstenošanu. Progresīvās attīstības princips neatkarīgi no resursu palielinājuma, pieprasa arī pieejamo resursu efektīvu un pārdomātu izmantošanu.⁹¹

ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja, kas pārrauga Pakta īstenošanu, attiecībā uz sociālās drošības pietiekamības kritēriju ir uzsvērusi, konkrēti, ka naudas un citiem pabalstiem jābūt pietiekamiem pēc apjoma un ilguma, lai ikviens varētu izmantot savas tiesības uz palīdzību ģimenei un tās aizsardzību, pienācīgu dzīves līmeni un atbilstošu piekļu veselības aprūpei. Uzsvērts, ka dalībvalstīm pilnīgi jāievēro cilvēka cieņas respektēšanas princips, kas minēts Pakta preambulā, un nediskriminēšanas princips, lai netiktu negatīvi ietekmēti pabalstu līmenis un veids, kādā tie tiek sniegti. Ar izmantotajām metodēm jānodrošina pabalstu pietiekamība. Komiteja ir norādījusi, ka pietiekamības kritēriji ir regulāri jāuzrauga, lai pārlicinātos, ka saņēmēji var atļauties iegādāties preces un pakalpojumus, kas viņiem nepieciešami, izmantojot Paktā noteiktās tiesības.⁹² Komiteja ir atzinusi, ka tiesību uz sociālo drošību īstenošana rada dalībvalstīm nozīmīgas finansiālas izmaksas, bet norāda, ka, tā kā sociālā

⁸⁶ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 221. lpp.

⁸⁷ Satversmes tiesas 2018.gada 15.marta sprieduma lietā Nr.2017-16-01 9.1.punkts, http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2017/05/2017-16-01_Spriedums.pdf

⁸⁸ Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1990. gada 4.maija deklarācija "Par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos", <https://likumi.lv/doc.php?id=75668>

⁸⁹ ANO Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām. Pieņemts Ņujorkā 16.12.1966. Latvija pievienojusies ar Augstākās Padomes 04.05.1990. deklarāciju "Par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos". 9.-11.pants. Iegūts 09.01.2017. no <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>

⁹⁰ Ziemele, I. (2000). Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Rīga: Izglītības solī. 88. lpp.

⁹¹ Economic, Social and Cultural Rights. Handbook for National Human Rights Institutions. (2005) New York and Geneva: United Nations. 126.-127.p.

⁹² Turpat, 23.p.

drošība būtiski ietekmē cilvēka cieņu un dalībvalstis juridiski atzīst šīs tiesības, tad dalībvalsts vispārējs juridisks pienākums ir šīs tiesības tiesību aktos un politikā noteikt kā prioritāti.⁹³

Komiteja īpaši uzsvērusi, ka svarīgi ir nodrošināt pietiekamu ienākumu atbalstu personām ar invaliditāti, kuras invaliditātes vai ar to saistītu faktoru dēļ uz laiku zaudējušas savus ienākumus vai tie samazinājušies un kurām liegtas darba iespējas vai kurām ir paliekoša darbnespēja. Šāds atbalsts nodrošināms cieņpilnā veidā un tajā jāņem vērā īpašās palīdzības vajadzības un citas izmaksas, kas saistītas ar invaliditāti⁹⁴.

Šobrīd, pat neanalizējot saistības, kas Latvijai izriet no Eiropas Padomes un Eiropas Savienības tiesību aktiem, secināms, ka cilvēka cieņas nodrošināšana cita starpā ir starptautisks pienākums, kas nodrošināms ne tikai ar pienācīga apmērā naudas atbalsta sniegšanu, bet ar pienācīgu to pārskatīšanu.

Šo atziņu tvērumā tiesībsarga konstatētais, ka:

- valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta pamata bāzes apmērs nav pārskatīts 13 gadus, savukārt valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs personām ar invaliditāti kopš bērnības nav pārskatīts 10 gadus, kaut gan valsts ekonomika jau kopš 2011.gada attīstās;
- minētie pabalsta apmēri nekad nav bijuši piesaistīti prognozējamiem ekonomiskiem rādītājiem;
- minētie pabalsti no valsts puses nekad nav tikuši vērtēti atbilstoši valsts ekonomiskās izaugsmes tendencēm, kā arī tiem nekad nav piemēroti Centrālās statistikas pārvaldes noteikto vidējo faktisko patēriņa cenu indeksi, kaut gan valstij bija tas jā dara;
- minētie pabalsta apmēri nesedz pat pilnvērtīgas pārtikas iegādes izmaksas;
- minētie pabalsti cilvēkam citu pamatvajadzību nodrošināšanai uzliek pienākumu vērsties pēc citas sociālās palīdzības, kas nesedz visas vajadzības,

liek secināt, ka cilvēka cieņas princips nav ievērots.

Kā jau šajā vēstulē tika uzsvērts, runa ir par cilvēkiem ar invaliditāti un gados veciem cilvēkiem, kuri objektīvi paši nav spējīgi nodrošināt pamatvajadzības un tādēļ ir atkarīgi no valsts labvēlības.

VSAA tiesībsargam ir sniegusi datus par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju skaitu un apmēru sadalījumā pa saņēmēju grupām uz 2015., 2016., 2017. un 2018.gada beigām⁹⁵.

	12.2015.		12.2016.		12.2017.		12.2018.	
	Saņēmēju, kuriem izmaksājams pabalsts, skaits	Pabalsta vidējais piešķirtais apmērs (EUR)	Saņēmēju, kuriem izmaksājams pabalsts, skaits	Pabalsta vidējais piešķirtais apmērs (EUR)	Saņēmēju, kuriem izmaksājams pabalsts, skaits	Pabalsta vidējais piešķirtais apmērs (EUR)	Saņēmēju, kuriem izmaksājams pabalsts, skaits	Pabalsta vidējais piešķirtais apmērs (EUR)
Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts	17 944	105,31	18 223	105,05	18 862	104,82	19 407	104,17
Personas ar invaliditāti	17 122	107,29	17 409	106,96	17 457	106,97	17 688	106,94

⁹³ Turpat, 41.p.

⁹⁴ The right to social security, (art. 9 of the Covenant), Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General comment No.19 (23.11.2007.), 12.-22. p. Iegūts 03.02.2017. no http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=9&DocTypeID=11, Izmantots arī dokumenta oficiālais Valsts valodas centra tulkojums. Iegūts 03.02.2017. no <http://vvc.gov.lv/index.php?route=product/search&search=United%20Nations%20Economic%20and%20Social%20Council.%20General%20Comment%20No.%2019>

⁹⁵ VSAA dati (nepublicēti).

I grupas invalīdi	2 570	129,06	2 684	128,53	2 723	129,15	2 800	129,30
II grupas invalīdi	8 306	110,93	8 354	110,54	8 307	110,34	8 342	110,23
III grupas invalīdi	6 246	93,49	6 371	93,19	6 427	93,22	6 546	93,19
<i>Personas ar invaliditāti kopš bērnības</i>	11 962	122,25	12 040	122,27	12 087	122,27	12 241	122,26
I grupas invalīdi	2 123	138,74	2 192	138,74	2 257	138,74	2 329	138,74
II grupas invalīdi	5 530	128,06	5 497	128,06	5 436	128,06	5 443	128,06
III grupas invalīdi	4 309	106,72	4 351	106,72	4 394	106,72	4 469	106,72
<i>Pārējās personas ar invaliditāti</i>	5 160	72,62	5 369	72,61	5 370	72,54	5 447	72,51
I grupas invalīdi	447	83,24	492	83,24	466	83,24	471	83,24
II grupas invalīdi	2 776	76,84	2 857	76,84	2 871	76,84	2 899	76,84
III grupas invalīdi	1 937	64,03	2 020	64,03	2 033	64,03	2 077	64,03
Pensijas vecumu sasniegušie	479	64,55	494	64,57	1 112	64,64	1 432	65,08
Apgādnieka zaudējuma gadījumā	347	63,60	324	63,78	297	127,93	292	127,92

Analizējot minētos datus, konstatējams, ka:

- 2015.gada nogalē 95,4 % no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem ir personas ar invaliditāti un 2,7 % ir pensijas vecumu sasniegušās personas, kurām nav pietiekama stāža. No visiem valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem, kas ir personas ar invaliditāti, 69,9 % ir personas ar invaliditāti kopš bērnības, kas attiecīgi ir 66,7 % no visa sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju skaita.

- 2016.gada nogalē 95,5 % no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem ir personas ar invaliditāti un 2,7 % ir pensijas vecumu sasniegušās personas, kurām nav pietiekama stāža. No visiem valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem, kas ir personas ar invaliditāti, 69,1 % ir personas ar invaliditāti kopš bērnības, kas attiecīgi ir 66,1 % no visa sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju skaita.

- 2017.gada nogalē 92,6 % no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem ir personas ar invaliditāti un 5,9 % ir pensijas vecumu sasniegušās personas, kurām nav pietiekama stāža. No visiem valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem, kas ir personas ar invaliditāti, 69,2 % ir personas ar invaliditāti kopš bērnības, kas attiecīgi ir 64,1 % no visa sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju skaita.

- 2018.gada nogalē 91,1 % no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem ir personas ar invaliditāti un 7,4 % ir pensijas vecumu sasniegušās personas, kurām nav pietiekama stāža. No visiem valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem, kas ir personas ar invaliditāti,

69,2 % ir personas ar invaliditāti kopš bērnības, kas attiecīgi ir 63,1 % no visa sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju skaita.

No minētā secināms, ka nemainīgi vairāku gadu griezumā absolūti lielākā daļa valsts sociālā nodrošināja pabalsta saņēmēju ir personas ar invaliditāti, no kuriem 2/3 ir personas ar invaliditāti kopš bērnības. Pēdējos gados pieaug valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju skaits, kuriem nav tiesību uz vecuma pensiju.

Tiesībsargs uzskata, ka minētajos apstākļos šie cilvēki tiek nostādīti necienīgā situācijā. Necieņa izpaužas ar ilglaicīgu valsts bezdarbību, kas šos cilvēkus cita starpā ir nostādījusi diskriminējošā situācijā, salīdzinot, piemēram, kaut vai ar tiem cilvēkiem, kuriem valsts ir radījusi ekonomiskas labklājības nosacījumus, par ko liecina, piemēram, vidējās algas pieauguma dinamika.

Šai sakarā ir uzsverams, ka Satversmes 91.panta otrais teikums nosaka, ka cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas. Diskriminācijas aizlieguma nodrošināšana ir arī starptautisko saistību prasība. Tiesībsargs šajā vēstulē izklāstītajos apstākļos saskata diskrimināciju gan uz invaliditātes pamata, ņemot vērā, ka lielākā daļa valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju ir personas ar invaliditāti, kur 2/3 no tiem ir personas ar invaliditāti kopš bērnības, gan uz vecuma pamata. Tāpat minētajā valsts attieksmē ir konstatējama diskriminācija sociālā stāvokļa dēļ (cilvēka pozīcija sabiedrības sociālajā hierarhijā, kas pamatojas uz piederību zināmām sabiedrības institūcijām, ienākumu un īpašumu, amatu, profesiju, izglītību un līdzīgām kategorijām, kā arī piederību noteiktam sociālajam slānim, šķirai vai kārtai⁹⁶). Doktrīnā ir atzīts, ka diskriminācijas aizliegums sociālā stāvokļa dēļ ir cieši saistīts ar Satversmes 1.panta ietvertu sociāli atbildīgas valsts virsprincipu. Tas uzliek valstij pienākumu savu politiku vērst uz sociālā un mantiskā stāvokļu izlīdzinājumu, nevis uz sociālo un mantisko atšķirību nostiprināšanu un izvēršanu⁹⁷.

Ievērojot minēto, tiesībsargs uzskata, ka ar Noteikumu Nr. 1605 2.punktu nav nodrošināta vispārējo tiesību principu ievērošana.

Apkopojot visu analīzi, secināms, ka Noteikumu Nr. 1605 2.punkts neatbilst Satversmes 1.panta, 91.panta otrajam teikumam un 109.pantam.

Ņemot vērā Tiesībsarga likuma 12.panta 8.punktā noteikto aicinu valdību līdz 2019.gada 24.jūlijam novērst konstatētos trūkumus un noteikt valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta līmeni atbilstoši Satversmei.

Lūdzu informēt par rekomendāciju ieviešanas rezultātiem.

Ar cieņu

Latvijas Republikas
tiesībsargs

J. Jansons

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

⁹⁶ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 115. - 116.lpp.

⁹⁷ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 116.lpp.